

Никола Ф. Павковић

Проф. Универзитета у Београду
npavkovi@eunet.rs

Слава или Крсно име код Срба

„Ко Крсно име слави оном и помаже.“

(Народно веровање)

Слава, Крсна слава, Крсно име, Светац и др. локални називи за друштвени (породични) и црквени празник код православних Срба се одржава од почетка 13. века. Слава је типичан и једини општи породични празник. Одржава се једном годишње на дан хришћанског свеца патрона породице.

Слава је наследно породично добро по мушкој линији

Најважнији *обредни предмети* славе су: хлеб-колач, кувано жито-кољиво, уље, свећа, тамјан, црвено вино и икона свеца. Ови обредни предмети познати су и у Старом завету, који су прешли у црквену литургију, а затим и у обред славе. Главни чин славе је *дизање славе* и *напијање у славу*, тј. обредно резање, преливање вином и окретање колача у правцу кретања сунца, и здравица у славу свеца и напретка куће. У томе учествују домаћин куће, свештеник и угледни гости. У обредној гозби учествују позвани гости.

О пореклу славе у науци (етнологија, историја и др.) има неколико теорија. Присталице античког порекла славе указују на сличности славе и култа хероса (код Грка), односно култа лара и пената (код Римљана). Други указују на везу славе са култом предака; трећи заступају мишљење да је слава у вези са пријемом хришћанства (крштењем предака) на дан неког свеца који је одабран за патрона. У томе је пресудну улогу има Српска православна црква која је битно утицала на данашњи начин култа славе.

Слава се, уз косовски мит сматра за битан део српског националног идентитета. Слава постоји и код Македонаца, а у прошлости је била и код католика у Далмацији, Славонији, око Дубровника и у Босни.

Кључне речи:

Слава, Срби,
хришћанство,
православна црква,
народни идентитет

1. Увод¹

Слава или *крсно име* је прастари народни обичај код Срба са значајним религиозним значењем и садржајем. Слава није лична, индивидуална светковина него кућна, породична: породица је „мала црква“ (Ап. Павле). Она се преноси с колена на колено, по правилу, по мушкој линији сродства.

Слава има врло угледно место у обичајима и светковинама српског народа. „За нас Србе, Слава значи и наш рођендан и наш имендан. Али не у телесном, него у духовном смислу“ (Патријарх српски Павле). Свака породица, али и веће друштвене заједнице (братство и племе у Црној Гори и Херцеговини), слави оног хришћанског свеца кога су наследили као свога заштитника (патрона) и даваоца У прегледу српских слава, који ни до данас није потпун, има 64 хришћанска светитеља који се славе у непокретне датуме, а само три у покретне (Лазарева субота, Спасовдан и (ретко) Св. Тројица. Од свих хришћанских светитеља седам су српски (владари и свештена лица), (Калезић, 103, 105).² Светац се прославља у одређени календарски дан уз многе и посебне обичаје, обреде и свечану гозбу. У начину прослављања постоје одређене локалне разлике и схватања. Највећи број слава пада у јесен и зиму, што значи да је време слава прилагођено некадашњем радном ритму земљорадничко-сточарске привреде Срба.

Слава или Крсно име је, пре свега, обичај православних Срба, али је у прошлости, била општа код свих Македонаца. Тако је и данас.³ Славе је било и код католичких Хрвата у Херцеговини, средњој Босни, Далмацији, Лици и Славонији (Филиповић, 170–181). Треба поменути да је има и код католичких Албанаца⁴ (на Косову и Метохији), као племенска слава, под именом Фешта. Слава је општи породични празник и код етничке групе Влаха у северо-источној Србији, који се национално већином изјашњавају као Срби. Влашки назив (преузет из српског језика) за Славу је *Празник*. (Зечевић, 122 и д.)

¹ Уредник пољског етнологског часописа LUD, Јацек Беднарски, приликом сусрета на конференцији посвећеној Оскару Колбергу маја 2014. год. у Познању, замолио ме да за тај часопис напишем један прегледни, синтетички чланак (дакле, за страног читаоца) о Слави код Срба. Српска верзија је нешто скраћена.

У новије време појавила су се три прегледана чланка о проучавању славе истог наслова: први: Иван Ковачевић, *О проучавању крсног имена*, ОКИЗ 1985, други је *Крсна слава* Бојана Јовановића, који о слави говори у контексту приватног живота код Срба у 19. веку (изд Сlio, 2006; и трећи: Данијел Синани, *О проучавањима славе у Србији*, Етнологско-антрополошке свеске, број 19, н. с. бр 8/2012. Чудно је да Д. Синани није поменуо постојање ни Ковачевићевог рада (истог наслова) објављеног 27 година пре његовог, нити рад Б. Јовановића.!

² Аутор је теолог. Ово дело му је без научног апарата.

³ Како ми је у е-пошти љубазно саопштио мој бивши студент, а сада проф. др Љупчо С. Ристески, етнолог из Скопља, на чему му се још једном захваљујем.

⁴ Према мојим истраживањима у Метохији 1965–1967. године.

Свака кућа се дуго и пажљиво припрема за дочек и прославу своје славе (или крсног имена). И најсиромашнија кућа настојаће да, макар и скромно, достојно дочека и *служи* свога свеца. Почетком 20. века у српској антропологеографији изнесено је мишљење да је слава национална одлика Срба (Цвијић, 250–251). Исто мишљење касније су изнели и историчари Радослав Грујић (407–485) и Димитрије Богдановић (486–511). Срби славе своје крсно име у свим приликама: у сиромаштву и изобиљу, у жалости и у радости, па и у рату. Те чињенице се истичу у свим етнографским описима славе. Зна се да су у Првом светском рату српски војници на дан своје славе у рововима ломили тврди војнички хлеб и палили макар и комадић свеће, изговарали делове тропара – молитве намењене свом свецу заштитнику – слави. После Божића, Слава је најрадоснији породични празник. За ту прилику сва породица је на окупу. На славу се позивају рођаци, кумови, пријатељи и суседи којима је слава неки други светац. Кућни светац је у великом поштовању; њему се моли⁵ и њиме се заклиње (најчешће речима: Тако ми крсног имена).

Црква прописује да се слава празнује један дан (на дан свеца). Из етнографских записа зна се да је служење свога свеца некада трајало три дана: „навечерје“ почиње увече уочи славе, сутрадан је „слава“ (дан саме славе када је главни обед), а трећег дана је „појутрица“ или „испраћај“. Гости се разилазе увече, а преноћиће само они који су дошли издалека. За данашње стање по том питању недостаје емпиријска грађа. „Извесно је да се код влашке говорне групе у Србији крајем 20. века *Празник* још увек прослављао три дана.“ (Зечевић, 122).

Пошто је гозба битан елемент славе, постоје тзв. посне и мрсне славе. Уколико слава пада у среду или петак и у време божићног поста, црква прописује посну славску трпезу (без меса, млачних производа и јаја). Изузетак су оне славе које падају у време тзв. „трапаве седмице“, када црква разрешава вернике од поста, онда слава може бити мрсна у среду и петак.

Проучавања Крсне славе трају већ скоро два века. Слава је предмет проучавања стручњака из више научних дисциплина (етнологија, историја, археологија, филологија, историја религије). Опис славе међу првима је дао Вук Караџић у свом *Српском рјечнику* 1818. и 1852. године. Библиографија о слави је обимана (око 400 јединица), али неуједначене вредности. У највећој мери ради се о фрагментарним описима у етнографским монографијама или уз радове друге врсте, док је целовитих студије о слави једва петнаестак (Ковачевић, 523). Управо такве су објављене у зборнику: *О крсном имену*, Београд 1985.⁶

После овог Зборника појавила се једна релевантна студија о слави са нагласком на функционалном приступу у проучавању славе. Аутор је на осно-

⁵ „Свети оче Николаје, путниче, чудотворче, моје Крсно име, помози ми: на путу, на суду, на тамној ноћи, на чарној гори, на мутној води; на уранку, на подранку, на бјеломе данку, и на сваком страшној мјесту“. Кнез Милош у својој молитви. (Милићевић, 78, нап. 1).

⁶ Уредник Светлана Велмар-Јанковић; радове изабрао и поговор написао Иван Ковачевић.

ву постојеће литературе о слави, као и на основу својих теренских истраживања, дошао до два закључка. Први: „Слава није само један од породичних празника већ и нешто више: она је – може се рећи – *једини празник породице*“. И други закључак: „... да породична слава функционише као *посебан вид установе гостопримства*“ (Бандић, 12, 13). На други закључак може се ставити примедба да слава није установа посебног вида гостопримства, јер њена примарна улога није гошћење већ прослава култа светитеља. И друго (када је у питању слава): не каже се *зовем некога у госте*, већ *зовем на славу*; не каже се *идем у госте* (или на гошћење), већ *идем на славу*; не каже се *био сам у гостима*, већ *био сам на слави*. Сви поменути изрази сведоче о *примарној функцији славе као одавању почаст и поштовања светитеља, а не о функцији гошћења*. Дакле, гозба може да буде у функцији славе, а не обрнуто.

Села и градови имају своје славе зване *заветина* – заветни дан посвећен неком свецу заштитнику насеља; свака црква има своју *храмовну славу* – свеца коме је посвећена. Црквена слава и сеоска заветина углавном су истога дана. На дан заветине „иде литија“ – мноштво народа на челу са свештеником и црквеним заставама. Обредна поворка обилази село на чијем крајевима је по једно свето дрво звано *запис* на које се урезује крст и обавља богослужење. Код Срба у Банату држе још *марвену* и *дечију славу* – заветни дан за здравље стоке, односно деце (Павковић, 2009, 523–531).

После Другог светског рата, у недостатку или врло ограниченим црквеним прославама сеоских слава, посебно у Војводини, стваране су тзв. *социјалистичке славе*. За такве славе обично је одређиван дан ослобођења насеља од немачке окупације. То је пример социјалног бриколажа: она се састоји од више ритема особених за сеоску заветину, за прославу школске славе (Св. Сава) и обележавања политичких догађаја. Њих су организовале локалне власти и организације савеза ратних ветерана. На свечани ручак би долазио неки познати локални руководиоца који би одржао краћи пригодни говор, а онда се приступало обилном ручку. Социјалистичке славе су у главном ишчезле крајем 20. века.

Једна од првих колективних прослава славе била је школска прослава Светог Саве. Увели су је црквено-школски одбори код Срба у Аустрији у другој половини 18. века (Crnjanski, 146–150). Она је временом прерасла у празник матерњег језика, ћирилског писма и просветитељства и слави се у свим српским школама. Разне друштвене и територијалне заједнице имају своје славе. Данас многа спортска друштва, стручна удружења и предузећа такође имају своје славе у чијем обреду учествују њихови чланови, гости и свештеник. Те корпоративне славе имају све битне елементе и обредне предмете које има и породична слава.

Слика 1. Гај код Ковина (Банат) – Прослава Св. Саве у осмогодишњој школи, 2008. године. У резању колача учествовали су ђаци VII и VIII разреда (по два одељења). Пошто не могу сви да придржавају и окрећу колач, створене су 4 колоне у облику крста; само први с чела окрећу колач, а остали учествују посредно стављајући један другоме леву руку на раме. Такав начин резања колача увео је свештеник у Гају (родом из Венчана код Аранђеловца). Фото Н. Павковић.

2. Име

Поред поменутих назива *Слава*, *Крсно име* или *Крсна слава* постоји још неколико локалних имена за славу забележени у изворима и литератури, а то су: *светац*, *свети*, *свето*, *благдан*, *служба*. Срби у селима Ђердапске клисуре са румунске стране за славу кажу *служити свеца*. (Зечевић, 126). Данашњи назив *крсна слава* је новијег датума и сматра се комбинацијом од имена *Крсно име* и *слава* (Грујић, 475). У неким деловима Македоније забележено је и неколико појединачних и описних назива за Славу, као: *ден*, *сечемо леб*, *ломиме леб*, *празник* и *ортија* (од грчког *εορτή*) што се, по М. С. Филиповићу, може превести и као „слава“, јер значи: светковина са приношењем жртава, свечан дан, весеље, гозба (Филиповић, 156, 157). У Македонији је био и назив *панађур*, од грч. панагирон (*Παναγирон*), (Калезић, 15).

Први поуздан историјски назив за славу је под именом *помен светом*, који је уједно био званични црквени назив. Он се налази у једном пенитенцијалном рукописном зборнику српске редакције старословенског језика из 13. века, намењеном свештенству. У одељку *Слава у средњовековној Србији* даћемо његов изворни садржај. Заједничко истицање „помена светом“ и „за покој“ (душе умрлога), неки истраживачи ће (навешћемо касније) тумачити као доказ да слава има хтонски карактер. Извесно је само да је данас најраспрострањенији назив *слава* уједно и најмлађи, тј. из 18. века. Наиме године

1704. први пут се помиње глагол „славити“ (Филиповић, 183; Калезић, 15). Из тог глагола касније ће се створити и име породичног празника слава.

3. Историјски извори о слави

А) 'Слава' војводе Ивца

Српски историчар, византолог Божидар А. Прокић (1859–1922) први је изнео хипотезу да се слава код Срба помиње већ 1018. године. Наиме, у својој студији (Прокић, 10–12), Прокић је на основу несачуваног оригинала списка Јована Скилице, чију је историју дословно преписао Георгије Кедрин, дошао до закључка да је вест о прослави празника Успења Богородице 15. августа 1018. године, коју је приредио „македонски војвода“ Ивац, у ствари била његова јавна светковина (слава, *εορτή*). Војвода Ивац је био последњи који је пружао отпор византијској власти после слома Самуиловог царства. План за превару и хватање Ивца цар је поверио архонту Евстатију, „који је добро познавао обичаје македонских Словена, па се једним таквим обичајем и послужио да ухвати Ивца. Тај обичај био је *слава* или *крсно име*, које је Ивац прослављао на Велику Госпођу. Архонт Евстатије, коме је био поверен тај задатак, знао је да се на славу примају и незвани гости, па чак и непријатељи. Користио се тим гостољубљем и са двојицом својих слугу отишао је Ивцу на славу, ухватио га преваром и ослепио“ (Прокић, 11). Због важности Скиличиног „описа славе“, Прокић га је навео у целини истичући оне делове описа за које је сматрао да одликују славу.

После Б. А. Прокића било је више српских аутора који су, без дубљих анализа, прихватили његову тезу да је најстарији помен српске славе из 1018. године, односно да се тај опис односи управо на славу. За ову прилику изнећу само мишљење српског етнолога Миленка С. Филиповића (1902–1969), јер је оно подробно објашњено и релевантно за разумевање проблема првог помена славе. После пуног Прокићевог навода Скиличиног/Кедриновог текста о Ивчевој прослави празника Пресвете Богородице, М. С. Филиповић каже: „Прокић је *утврдио* (курзив НФП) да је Ивчева светковина била оно што је код савремених Срба слава или крсно име.“ И даље: „Скиличин опис је веома значајан, јер даје могућност да се на несумњив начин утврди карактер *εορτέ* и да се утврди старост појединих елемената у комплексу славе (...) Ако се неке чињенице из Скиличина описа упореде с одговарајућим елементима у служби или слави у Македонији, биће још очигледније да је Ивчева *εορτή* била наша слава или служба“ (Филиповић, 155, 157). Најзад, Филиповић износи (стр. 156, 157) да је Ивац убијен на дан његове „славе“, али се из новог превода Скилице види да он није убијен, већ „само“ ослепљен и затворен у тамницу. „Славу“ „српског“ војводе Ивца помиње и етнолог Бојан Јовановић, али без навођења икаквог извора (Јовановић, 593, нап. 2).

У интерпретацији дела Јована Скилице (J. Scilizae, 361) држао сам се његовог савременијег издања, рецензије и коментара, које су извршили Johannes Thurn и југословенски и српски византолог Јадран Ферлуга (Ферлуга, 130–

133), који су нешто другачији и поузданији, па (мислим) и прихватљивији од поменутих Прокићевих и Филиповићевих.

Први који је негирао Прокићево изједначавање српске славе са Ивчевом ђорџи био је историчар Владислав Скарић (1869–1943). Он сматра (1920. г.) да се ту не ради о крсном имену (слави), него о слави цркве посвећене Богородици, коју је Ивац можда обновио или изградио (Скарић, 326–327). И Р. Грујић је (1930. г.) сматрао да је у случају војводе Ивца била општа заветна или црквена (а не кућна) слава (Грујић, 463–464).

Из превода Ј. Ферлуге, али и његовог коментара у нап. 2, (с. 131) јасно се види да је „Ивац славио јавни празник Успење пресвете Богородице“, односно: „Тешко је рећи о каквој се прослави радило (каже Ферлуга); изгледа да је ипак била у вези са обичајима из родовско-племенског уређења, ако је византијски хроничар успео да приближно репродукује елементе који је сачињавају: позивају се суседи и гости из шире околине, поштује се мир ...“. У поменутом извору изричито се каже да је војвода Ивац Бугарин, а не уопштено (по Прокићу) „Словен“, а још мање да је Србин. Наиме, Прокић је писао у време идеје ослобођења „Старе Србије и Маћедоније“ које су још биле под турском влашћу. И оно што је у овом случају врло важно јесте, да се ради о великом празнику, управо највећем празнику у византијском и грчком свету после Божића и Ускрса. Тако је и данас. Успење Богородице (15. август) у том свету не може бити нека „лична“ (про)Слава бугарског великаша. У мом консултовању (дописивањем) о овој теми (14. I 2014) са византологом Владом Станковићем, проф. Универзитета у Београду, он је нагласио да сам начин на који је Јован Скилица описао ову прославу, сведочи о њеном јавном карактеру. Придев *dimotelis* (διωττελής) сам по себи је чудан, али управо служи да истакне јавни карактер прославе и нема ни помена породице, ни личне „прославе“ нити „славе“, па стога (изгледа) да то није могуће повезати са славом код Срба, јер они имају свеце заштитнике и не славе велике Христове и Богородичине празнике као своје приватне.

О питању прославе највећих хришћанских празника Христа и Богородице данас у Српској православној цркви има неуједначености и одступања. Наиме, у књизи *Српске славе* (Еп. Николај), празник Рођење Пресвете Богородице (15. август) не постоји као породична слава; и обрнуто, у попису крсних слава код Срба (Калезић, 174), исти тај празник Богородице помиње се као породична слава. Сам Аутор каже да његов преглед постојећих слава, породичних и других, није поуздан (с. 103, 105).

Б) Слава у средњовековној Србији

У време успона средњовековне српске државе Немањића (друга половина 12. – друга половина 14. века) пада оснивање самосталне српске архиепископије 1219. године, независне од Цариградске патријаршије. Први српски архиепископ (потоњи св. Сава) извршио је нову организацију црквеног живота. Сталну бригу о организацији цркве водили су и Савини духовни наследници на архиепископском трону што је свакако било од великог утицаја на

укупни културни и духовни живот целог српског народа, па свакако и на пунију християнизацију славе.

За познавање славе у средњовековној Србији од великог значаја је тзв. пенитенцијални зборник из 13. века, односно *libri poenitentialies* или *canones poenitentialies*. Ради се, каже Ватрослав Јагић, о компилацијама из грчких извора (Јагић, 114). који у изворном тексту (и савременом алфавету) гласе:

„Егда творите памет или светому или за покои, не подобает в црков приносити нишчо разве свешче и просфори и масло и темиан.

Ашче ли кто од људи донесет в црков или доведет что, или в винаа место оловину, и приимет поп то и сјед с људми и јааст и пиет пред црквију, да јест лих поповства, људие ти да се удржет од комканиа.

И аште кто творит памет светому или за покои, да еже имат уготовит и предложит на трпезе в дому и ту да се благословит.

Ашче ли се обрешчет поп молитву творе говеду ли овци ли, голубу да ест лих поповству. Н првое заколите в дому свом и омивше месо от крви испек и предложи на трапезе и благословит поп и будет благословено и дом т(аи).

Ашче ли кто крв емле или јаст с месом или сажиже огнем да ест лих благословения до живота и егда умрет, да се не погребет. И егда творите памет, не все гостем даите, н болшу чест убогим дадите“ (Јагић, 148).

Пенитенцијални зборник је подробно анализирао Радослав Грујић и показао како је Светосавска православна црква у времену од 13. до 17/18. века славу саображавала хришћанском учењу и правилима, а крвне жртве преобразила у бескрвне, (Грујић, 409–419 и даље).

Заједничко истицање „помена светом“ и „за покој“ (душе умрлога), неки писци ће (навешће се то касније) тумачити као доказ да слава има хтонски карактер.

В) Слава у Босни

Мало је докумената о слави у Босни, каже М. Филиповић, у којој поменуте одредбе пенитенцијалних зборника нису важиле, односно за њену тзв. *босанску цркву*.

Но, и поред тога народ је у Босни у средњем веку знао за кућну (родовску) славу. Наиме, у анонимном „Дубровачком летопису“, чији оригинал није сачуван, већ само у препису из 1692. године, се говори о везама Дубровчана и Босне. У Летопису се под годином 744. (што је грешка) каже да су у Дубровнику букнули неки немири у народу (Филиповић, 171). Значајно је то што се говори о везама Дубровника и Босне и о опису славе. Опис сведочи да је „свака фамилија“ поштовала једнога свеца и да се за славу приређује гозба. Настанак тог описа је у времену између 1463. до 1465. године, а можда и раније (Филиповић, 171).

Г) Слава код Хрвата

М. Филиповић је дао исцрпан историјски преглед извора и литературе о постојању и начину слављења славе код Хрвата, као и код Срба који су примили унију са католичком црквом или се покатоличили и временом постали нови Хрвати.

Славе је код Хрвата католика било већ у раном средњем веку. Извори о томе су оскудни, али их има и то с подацима о начину слављења. У то време код хрватских владара и племића, као и код Срба, постојала су двострука лична имена: народно (словенско) и црквено (крштено). Тако је краљ Свинимир (Звонимир) имао црквено име Димитрије. Вероватно су таква лица гајила култ светитеља чије су име носила.

Краљ Звонимир је 1087. године издао повељу у Книну којом је потврдио повластице манастиру св. Марије у Задру, које му је раније дао краљ Крешимир: "... in Teneo in festivitate sancti Dimitrii anno domini milleisimo octogesimo VII" (Rački, 145; Филиповић, 177). Тим поводом хрватски историчар В. Клаић каже да је у питању био краљев лични патрон: „Звонимир је тога дана прослављао свој светачки имендан, наиме св. Димитрију, јер се у повељи изријеком каже да је издана in festivitate sancti Dimitrii, дакле не на благодан (festum) св. Димитрије него пригодом прославе (festivitas) тога хришћанског свеца, који је био лични или особни патрон краља.“ (Филиповић. 177–178).

И у документима са острва Крка из 1230. године могу се уочити елементи Славе. Наиме, 30. децембра те године Јурај Паријежић је обдарио своју задужбину цркву св. Јурија код Добриња. Он је обавезао свога наследника , да према обичају, на св. Јурија дарује капитул и сиротињу (Šurmin, 4–5, 76–77). Пример Паријежића, који је своју личну славу пренео на наследнике, показује како се лични (појединачни) култ претворио у кућну и родовску славу (Филиповић, 178–179).

Исти је случај са баном Хрватске и Далмације и господаром Босне Павлом Шубићем. Он је саградио цркву св. Ивану Крститељу. У повељи од 7. IV 1299. године он изјављује да је са својом женом Урсом изабрао Ивана Крститеља не само за свог господара и заштитника него и својих наследника (Ljubić, 190; Филиповић, 179).

Као доказ о некадашњој „великој раширености“ Славе код Хрвата, М. Филиповић види у томе што и данас католички Хрвати у деловима средње Далмације, око Дубровника, западној Херцеговини и Босни одржавају Славу. Без навођења извора, фра Ј. Јеленић је почетком 20. века писао како се у времену од 1780. до 1878. године slavila Slava: „Radi iste svrhe i radi svoga konzervativizma bosanski i hercegovački katolici još ni u ovome razdoblju nijesu bili iskorijenili *slavljenje krsnog imena*⁷ којом би се zgodom у кући palio tamjan, molilo се

⁷ Овде у напмени Ј. Ј. Помиње да се и „у најновије доба“ пише о томе, па наводи рад А. Митровића у ГЗМ 1912, 391–395.

zaštitniku kuće, palile bi se svijeeće, jelo se iz istog suda i t.d.“ (подвукао Jelenić, 101; слично наводи и Филиповић, 181). Католичка црква у Босни и Херцеговини дуго је и истрајно радила на искорењивању Славе (или Крсног имена). О томе је писао фра Аугустин Милетић, бискуп Босне (1803–1831), у једној књижици, која је имала два издања: 1818. године у Сплиту и 1828. у Риму. У тој књижици се, између осталог, говори и о забрани Крсног имена, али без извора ко је и када издао ту наредбу. М. Филиповић о томе наводи цео текст (овде у савременој ортографији): „Будалаштине од Кумства стрижени, од побратимства, и слављења имена Карстни и друге овим приличне којисе чине по некин наших жупама на начин Ришчански, непристојесе правоверним наследницим Исусовим. Поради шта, како су још од пришњи врмена забрањиване, такосе и сада забрањују, припоручујућ, дасе имаду свагда укинут“ (Miletić, 25–26; по Филиповићу, 181). М. Филиповић каже да та наредба није брзо спроведена што се види да су католици у пределу Лепеница (у средњој Босни, коју је он лично проучавао) и Херцеговини и средином 20. века одржавали славу (Филиповић, 181).

Код католика у приморју Далмације (око Макарске) где нема православних Срба, Стјепан Бановић (1884–1961), учитељ и фолклорист, наводи да се у 21 селу, уз појединачни помен сваке породице, и данас (1912. г.) слави крсно име, односно да оне „служе“ одређене хришћанске патроне, као: Све свете, Крстовдан, Свети крст, Света три краља, Св. Јурја, Св. Мартина, Св. Петра и Павла, Св. Миховила, Св. Ивана „Усиковца“, Св. Стјепана, Св. Луку и др (Бановић, 267). Крсно име служи сваки „сјединац“ (староседелац). „Свако племе служи свога свеца“, осим оних који се прижене или се одселе; тада ће служити свеца нове средине. С. Бановић је попис породица и њихових слава почео од свога села Заострога и своје породичне славе Св. Три краља (Бановић, 267–268).

4. Главне одлике

А) Трајност и наследност славе

У српској правној етнологији слава или крсна слава спада у трајно и наследно духовно и социјално добро (Pavković, 1982, 32). Слава се не мења. Само у изузетним околностима (тешка болест или умирање деце⁸) се дешавало, да се поред постојећег, изабере још један светац за славу. Слава се наслеђује са кућом и имањем. Онај ко наследи или купи кућу и имање преузеће и кућну славу. Отуда случајеви да неке породице имају и по две до три славе. У матриликалном браку домазет обавезно као главну слави славу куће у коју је дошао, а своју слави у мањем обиму. То исто важи и за посинка.

⁸ У том случају домаћица умеси неколико колачића и сваки намени једном свецу, па их стави пред једино преостало дете. За који се колачић дете маши, тога свеца ће убудуће славити. (Милићевић, 79). Слично поступају и Срби у Банату (Дубовац) када им се не држи стока: колачиће намењене неколиким свецима ставиће пред свиње, па који намењени колач свиња прво узме – тај светац ће се славити као марвена слава. (Павковић, 2009, 529).

Б) Главни обредни предмети славе су:

- *кољиво*⁹ (кувана цела или млевена зрна пшенице, заслађено медом или шећером и украшено хришћанским симболима);
- *колач* умешен од пшеничног брашна, округао, испечен и украшен знаком крста и печатом (који се утискује на средини) са словима: ИС ХС НИ КА што на грчком значи Исус Христос побеђује;
- *свећа* воштана; *уље* за кандило; *црвено вино* и *икона* светитеља.

Обредни предмети славе познати су као старозаветне мојсијевске бескрвне жртве: хлеб (просфоре, *просфора*), пшеница (кољиво¹⁰ или кутја), вино, уље, тамјан и воштане свеће које симболизују жртвени огањ. Њима је Српска православна црква током векова дала своје обележје. Важна одлика славе је певање песме – молитве звана *тропар*. Тропар је у славу свеца у коме се укратко износи житије светог и страдање за Христову веру. Тропар пева свештеник са домаћином куће.

В) Ток прославе

Поменули смо већ у уводу да прослављање сложеног ритуала славе почиње уочи тог празника. Почев од В. Караџића (1818) па до наших дана има више описа Славе од којих су најпотпунији М. Ђ. Милићевића (1877), В. Врчевића (1883), и С. Зечевића (1968), сва три поново објављена и у зборнику *О крсном имену* (1985). За ову прилику скренуће се пажња само на битне елементе прославе крсног имена.

По црквеним правилима, неколико дана пре славе свештеник освећује водицу у кући домаћина славе. Део те освећене водице домаћица ће употребити када замеси тесто за славски колач.

Тамо где слава траје три дана на вечери уочи славе на окупу је породица са позваним гостима. Сутрадан домаћин одлази у цркву да запали свећу своме светитељу. Пред иконом светитеља, који је први заштитник породице, гори кандило. Најважнији тренутак славског обреда је *резање* славског колача и *дизање славе*. То се чини пред ручак. Пред почетак резања колача запали се свећа. Она ће горети током дана док не догори када је домаћин гаси вином. За то време ће горети и друга мала свећа задевена у кољиво. Колач пререже свештеник и прелије унакрст вином, затим домаћин прихвата колач обема рукама

⁹ Кољиво се не спрема оним свецима који се сматрају живима: Св. Илија и Св. Архангели Михаило и Гаврило. Назив кољиво је балкански грецизам (κόλβον), а српски филолог Ђ. Даничић га објашњава латинским речима *frumentum coctum*. Кољиво је обавезно јело и у даћи за мртве. Види: Даничић, s. v. *Кољиво*; P. Skok, s. v. *Koljivo*.

¹⁰ Кољиво се, према црквеној традицији, почело да употребљава од 362. године у време жестоког гоњења хришћана за цара Јулијана Апостате. Као антиидолатријско јело препоручио га цариградском епископу Евдоксију Теодор Тирон, мученик из времена цара Диоклецијана. У: Г. Дебельскій, *Дни богослужбения православной католической восточной церкви*, II, Спб 1887, 75. Према: Грујић, 421, 422, 424: нап. 2.

па га заједно полако окрећу у правцу кретања сунца. И остали укућани треба да приђу и испруженом руком окрећу колач са домаћином и свештеником. Ако је укућана толико да колач не могу сви да придржавају, онда ће ти, који не могу да придржавају колач, своју десну руку ставити на десно раме онога који окреће колач. Тиме се постиже колективна партиципација у обреду. При окретању, колач три пута наизменично љубе уз изговарање речи, свештеник: Христос по среди нас – домаћин: јесте и биће! После тога се колач преломи на четири дела, па четвртину, у којој је остао заденут босиљак, домаћин диже увис и наздравља слави. То се зове „дизање славе“. Данас славски колач, нарочито у градовима, домаћин са свештеником, уз претходно певање тропара свецу, реже у цркви. Код куће се то (са свештеником) чини само по позиву; ако нема свештеника, онда домаћин преузима његову улогу.

Друга важна обредна радња је свечано *напијање у славу светитеља*. Пред ручак, прву здравицу – чашу вина подиже и наздравља најугледнији гост који је обично и добар говорник. Друга здравица се пије за здравље домаћина и његових укућана, а трећа за опште добро народа и мир у држави.

Ево једног недовољно познатог кратког описа крсног имена из 1853. Године.¹¹

„*Крсно име* - Тако се зове светац који штити сваку ‘рођу’ – *le gens*. Ово се држи и слави побожно, мада се рођа не окупља заједно, већ свака кућа код себе. Сељани и удаљенији сродници долазе на крсно име. Оно је само једном годишње, али се светкује три дана. Старешина, као и читава кућа, осећао би се несрећним ако се крсно име не би достојно прославило. Поред јела и забављања, крсно име куће се може поделити на два дела: *верски* и *народни*. У првом делу се изговарају речи благослова, обављају се верски обреди. У другом делу има народних песама. Оне се певају уз пратњу једноставног инструмента званог гусле. Дубока тишина завлада када се пева историја судбине српског народа. Према томе да ли песма говори о српским победама или њиховим поразима, наши старци пуштају узвике радости или уздаха. Жене плачу, а деца их подражавају када се пева о боју на Косову, где ‘царство србско’ беше срушено“.

Други, „народни“ део Ј. Грујићевог описа начина прослављања Крсног имена (у тридесетим годинама 19. в.), јасно сведочи о друштвеној димензији славе. Поред наведених појединости, познато је да је окупљање на славама за време Турске окупације служило и за тајна договарања у припремама за дизање Првог српског устанка 1804. године.

¹¹ *SLAVES DU SUD ou PEUPLE SERBE avec les Croates et les Bulgares. Aperçu de leur Vie Historique, Politique et Sociale.* Par ÎANKOVICH et GROUÏCH. Paris 1853. Превод у: Павковић, 1992, 161. Јеврем Грујић (1826-1895), српски државник и политичар, поред поменутог дела, у рукопису је оставио свој обиман *Extrait de mes souvenirs en prison et de mon journal*, који је драгоцен извор етнографске грађе о Србима из прве половине 19. века.

5. Забране и ограничења

У даљој прошлости било је забрана или ограничења слављења славе. Такав је случај био крајем средњег века око Дубровника. Ограничења су била на дубровачком подручју, посебно ван града, тамо где је било православних Срба. Ограничење је било како у времену трајања прославе свеца тако и у броју позваних гостију, тј. могло их је бити онолико колико је бивало дозвољено присуство при погребу.¹²

Код Срба под аустријском влашћу у 18. веку, у Хрватској, ограничења слављења Крсне славе провођено је преко високе црквене власти.

„... ја здје сабраному цијелому клеру и славному народу овога Епископата љета 1752. мјесеца августа по мојој иншталацији пропонирао јесам ...“ да се смање трошкови око славе. „И мене тада споменути клир, господа официри и народ просили, да би ја у напредак учинио наредбу и заповједио: да би такви непотребни и зли трошци пресјекли се. Тако је на прошњу црквнога клира и славнога народа јесам заповједио, да о крснијех именијих не чине гости по три по четири дни, како је од прво народ чинио; него само по један дан, тј. на Крсно име да се строшак и међу се да се часте.“ (Грбић, 177). Ако се наредба не би поштовала епископ прети да ће црква на дан славе бити затворена, „да не буду овај данслужбе, и да Кршњаци не буду могли у цркву ности просфоре, кољива, свијеће ни тамјана“.

Крсно име треба убудуће да се слави само један дан: прво на служби у цркви, а после у свом дому. На крају се закључује:

„И како досад неприлични трошци и дарови чинили се, то се све забрањује с начином како (је) више наложено. Дано у Плашком 19. нојембра 1762“. (Грбић. 179).

В. Ћоровић каже да се у 18. веку, под утицајем рационалистичких идеја Доситеја Обрадовића и А. М. Рељковића, код Срба у Славонији и јужној Угарској сузбијали народни обичаји и сујеверје, посебно у време цара Јосифа II. (Ћоровић 352). Посебним царским наредбама из 1770. и 1779. године, укинуто је 56 разних црквених празника, а код преосталих је скраћено време празновања са три на један дан, што је важило и за Славу (Vaniček, 545-546, 569, према: Филиповић, 189; Јовић, 58).

Забрана и ограничења било је и на подручју Млетачке републике, а све у циљу унијачења и католичења православних Срба (Костић, 150; Филиповић, 189, 192; Павковић, 2009, 559). Ипак, било је допуштено да се одржава Слава, јер је била дубоко укорјењена у народу. Тако италијански природњак и

¹² "Ad observationem autem festivitatum sanctorum non possit aliquis ire ad convivium nisi persone coniuncte obseervanti dictum festivitatem in illo gradu in quo sunt persone quibus concessum est ire ad visitum mortuorum et hoc sub dicta pena tam vocanti quam euntibus. Et hoc ordo possit corrigi, minui et in melius reformari per maiorem partem consailiorum nostrorum". (Петровић, 197).

путописац А. Фортис, који је непосредно посматрао и описивао живот Срба и Хрвата у Далмацији, помиње како су Морлаци (Срби) у свадбеним обредима наздрављали свецу заштитнику породице: "... al Santo Protettore della famiglia" (Fortis, 1774/1974, 75).

Млетачки провидур за Котор, Будву, Нови и Албанију Гаетан Молин, у наредби на српском језику, наредио је 19. јуна 1772. г., да се не чине гозбе и „совре“ за крсно име и друге празнике, јер су се оне претвориле у обично ждрање и пијанство, па су због тога сиромашне породице касније у току године оскудевале у храни. У наредби се каже да убудуће „на дан свога свеца ‘крсног имена’ нико не сме звати ни примати ни на ручак ни на обед, ни на вечеру, ни рођаке ни пријатеље ...“ већ да прославља у кругу своје породице. Да се уобичајено прослављање Славе и даље одржавало као раније види се и по томе што је Аустрија у договору са еп. Рајачићем поновила те забране 6. II 1830. године, да се „има са олтара објавити државна забрана ‘за не чинити пирове, ни крстна имена, ни када би се случила смрт, токмо онаи едан оби-ед’“ (Ђоровић, 352–354; Филиповић, 189–190).

У време „изградње социјализма“ (1945–1987), када је кроз образовни систем провођена атеизација, било је неспојиво чланство у Комунистичкој партији и слављење Славе. Запослени нису могли да изостану с посла на дан своје Славе.

6. Теорије о пореклу славе

Током 19. и 20. века сви они који су писали о слави настојали су мање или више да објасне њено порекло, односно да ли је она аутохтона српска творевина или примљена са стране; затим, када је настала и зашто је данас међу православним Словенима имају углавном само Срби.

А) Античко порекло славе

Валтазар Богишић (1836-1908), правник и историчар права, први је (колико ми је познато) изнео мисао о античком пореклу крсног имена, тј. да оно „стоји у некаквој свези са прехришћанским пенатом (penates) потврђује и данашње вјеровање у таковог духа у неколико словенских племена. Велико-руси зову га и данас Домовой, Хозяин ..., Малоруси Господарь“ (Bogišić, 426).

Милоје Васић (1869-1956), археолог, проф. Универзитета и академик – даје паралелу „између нашег обичаја славе и грчког хероског култа“. По њему, та паралела извешће нас на пут којим се мора ићи у објашњавању наших народних обичаја. Ако се полази од тога да је у слави очуван *култ хероса*, онда треба знати ко су били хероси. Дајући објашњења о томе Васић каже да сви култни предмети у слави познати су и у култу хероса, па самим тим да слава има и карактер умрлих и хтонских божанстава (Васић. 1901/1985, 209, 210–212, 234, 254).

Ђуро Трухелка (1865–1942), археолог и историчар, директор Земаљског музеја у Сарајеву и проф. Филозофског факултета у Скопљу, заступао је тезу да је крсно име у тесној вези са римским кућним божанствима *ларима* и *пенатима* (*lar i penates*). Своја излагања изнео је 1930. г. у обимној студији *Ларизам и крсна слава*. Супротно од лара, који је нешто појединачно, пенати то нису, јер се у литератури, каже Трухелка, увек јављају у множини. Њихово јављање у плуралу је доказ да се не ради о божанству једне куће (породице) већ је то ознака врсте која подразумева више сродних божанстава. За пенате се каже да су да су божанства домаћег огњишта, па стога Трухелка мисли да „ознака *di penates* има исто значење као и грчко *εστίοιχοι* = богови огњишта. Они, дакле, означавају *врсту* божанства, коју представља триада Лар, Веста и Гениј» (Трухелка, 347–348). По римском народном веровању, лари „су *teototum domumque custodes* (чуvari крова и дома). Назив *Lar familiaris*, *Lar domesticus* доказује да су у најужој вези са кућом, односно фамилијом“ (Трухелка, 349).

Сви свети предмети славе налазе се и у култу лара. Место лара првобитно је било код огњишта где му се приносила жртва (храна). Борба цркве против култа лара постала је успешна тек онда када су окићени идоли лара замењени иконом неког светитеља, можда баш оног чије име је имао и крштењни домаћин. Замена је била олакшана чињеницом што је хришћанска икона имала важан атрибут лара, а то је био *pimbus*, тј. венац (согопа) пореклом из паганских времена. Писци који су истраживали порекло славе, по Трухелки, нису уочили да су хришћански свеци, који се славе као кућна слава, сви одреда били (сем св. Петке) мушког рода, баш као што су и Лар и Гениј мушког рода (Трухелка, 259–260).

За Трухелку је несумњиво „да је крсна слава христјанизована форма култа Лара, (...), да је култ лара као специфично латинско-италски доспео римским освајањима из Италије на Балкан и ту се одомаћио“ (исти, 372). Узрок томе је био што су римски досељеници на Балкан носили са собом своје домаће Ларе. Њих су тако прихватили и балкански домороци тежећи да се тако приближе својим господарима. Јер, култ Лара је једини од старих римских култова који је могао да поштује и у њему суделује и обичан сељак (*rusticus*), (исти, 375), што је допринело његовом брзом распрострањању.

Владислав Скарић (1869–1943), историчар и директор Земаљског музеја у Сарајеву, античке елементе у слави је видео и у славској гозби. Он је упоређује са римском *commissatio* или *secundae mensae*, односно симпосион код Грка. Грци су при гозби призивали и напијали за Агатодаимона, а затим певали химну. Управо тај најсвечанији део античке гозбе Скарић каже да одговара српском *дизању* у *славу* обредног колача, (Скарић, 310–311).

Најзад, Скарић настанак Крсног имена (славе) изводи из две врсте колективних слава: 1. сеоске славе, која је истог дана када и црквена слава (слава светитеља коме је црква посвећена), и 2. из лаичких прослава братовштина (цехова) у јадранском приморју, које се јављају од 13. века, (Скарић, 302–303, 396–397).

Б) Слава је из времена пријема хришћанства?

Мишљење да је слава настала у времену покрштавања Срба и пријема хришћанства, колико се зна, први је изразио Ј. Јавор.¹³ Јавор је одбацио мишљење о паганском пореклу славе, тј да је у вези с поштовањем римских лара и пената. После Јавора и Вук (Карацић, 89) је мислио да је „слава постала од имена које се у првоне кршћавању народа нашега надјенуло коме“. Није јасно да ли је то мишљење његово или га је од некога преузео.

Готово исто мишљење о пореклу славе заступао је А. Митровић.¹⁴ У раду од једва десетак страна показао је да му је била позната основна литература о слави, али га је написао без научног апарата. У Слави је налазио паралеле и сличности са култом римских лара и пената. Ипак, сматрао је да у „многим нашим крајевима“ постоји веровање „да је крсно име *успомена на дан, када су прадједови појединих породица из поганске вјере преишли у хришћанску вјеру*“ (Митровић, 280, италики А. М.).

Прва два наведена мишљења нису научно утемељена. Она се могу сврстати у категорију романтичарских схватања о Крсном имену особених за 19 век. То је било време обликовања и учвршћења српског националног идентитета, када је слава сматрана за раг excellence културну творевину и особину Срба. Код Митровића је највредније то што је показао да су у његовом завичају Боки Которској, па и у Коначлима код Дубровника, католици у то време имали своје породичне славе.

В) Слава и култ умрлих

Крајем 19. века етнограф Емилијан Лилек изнео је мишљење да је крсно име светковина и сећање на умрле претке (Лилек, 700). Исто мишљење налази се и у поменутом делу М. Васића, затим код Симе (Тројановића, 90) и Чеха Лубора Нидерлеа (Niderle, 46–47, 50–52).

Заступници тезе да слава води своје порекло из култа мртвих упоређују главне култне радње и предмете у та два култа, а то су: помен свеца, паљење свеће, преливање кољива вином и помен мртвих предака и сродника. Осим помена свеца, В. Скарић Слави придаје два основна „карактера“: хтонски (одређује је као „мртвачки обичај“) и аграрни. И у чланку етнологa П. Влаховића сажета је мисао о аграрном карактеру Славе (Влаховић, 143–145). Оно што се чини у Слави исто се чини и мртвима за душу. Јер, према паганском веровању, кољиво је жртва подземним божанствима и умрлим прецима од којих зависи плодност земље (Скарић, 292).

Озбиљан критички осврт на Скарићево мишљење о слави изнела су два истакнута српска класична филолога: Веселин Чајкановић (1881–1946) и Милан Будимир (1891–1975). В. Чајкановић најпре износи у четири тачке

¹³ Ј. Јавор, *Изяснене крстног имена*, Српско-далматински магазин XXII, Задар 1863, 93. Чланак Јавора ми је недоступан, па наводим према: В. Скарић, н. д., 293.

¹⁴ Александар Митровић (1870–1921), правник.

Скарићеве резултате, а затим их коментарише и побија. 1. Главна критика Чајкановића је у негирању да је крсно име (слава) настало из црквене славе, односно да је приватни породични празник постао из општег празника, јер о томе нема доказа. Наиме, каже Чајкановић, зна се из историје религије да је поштовање свеца или хероја везано за његов гроб (измишљен или стваран) или храм. Без тога нема култа. Из случаја где се види да је појединцима наметнута колективна слава, зна се да поред те опште славе и даље паралелно постоји посебно домаће крсно име (Чајкановић, 339). 2. Када је у питању начин прослављања (славска гозба, устајање и напијање у славу, Чајкановић негира Скарићево мишљење да је све то примљено од Грка и Римљана. Код Срба постоје и многи други обичаји (о рођењу, свадби, смрти) који имају знатне сличности са римским, али не и да су примљени из римске културе. Обрнуто, из историје религије познато је да су ти обичаји прастари и својствени многим народима (Чајкановић, 339–340). 3. и 4. Неприхватљиво је и Скарићево мишљење да је слава настала код католичких Срба у приморју и одатле пренесена осталим Србима. Кад је у питању Скарићево мишљење да је слава настала после 11. века, можда тек у 14. и 15. в., Чајкановић мисли да је то у основи тачно, али да је у томе била важна улога православне цркве (Чајкановић, 340–341).

М. Будимир истиче Скарићеву заслугу што је славу довео у везу са култом мртвих; ту је важно кољиво за славу и у култу мртвих, али му замера што није консултовао руске и немачке етимолошке речнике. Тако Скарић, за доказ да је слава од култа мртвих, наводи реч *пуње* (вино за славу), коју изводи из латинског *funus* – „спровод“, „погреб“. Будимир каже да та реч има шире значење: то је сакрално пиће. Скарић ту реч није етимолошки објаснио, односно да се она не налази „ни у једном романском дијалекту“ (Будимир, 334).

Г) Хришћанско порекло славе

Два су значајна прилога у којима се наглашава претежно или искључиво црквено и православно порекло и суштина крсне славе.

Први. *Радослав Грујић* (1878–1955), теолог, правник и историчар, мислио је да „*крсна слава* у данашњем облику (...) није једноставан култ предака и мртвих уопште, као што се то обично узима, већ је она доста компликована комбинација, која, поред култа мртвих, који је у њој само од споредног значаја, садржи у себи главне елементе култа тако званог *крсног имена*, или боље (рећи) *светитељског*, календарског имена, датог на крштењу, култа *храмовног празника*, или општинског патрона, и најзад, *нарочито*, култа појединачног личног, породичног или општинског *завета*“ (Грујић, 408). Нигде није нашао да крсна слава обухвата само елементе култа мртвих. Напротив, крсна слава свуда, по првилу, у својим обредима, обухвата углавном живе, мртве изузетно. Мада православни теолог, Грујић је истицао да у слави има и неких елемената прехришћанског култа који су видни чак и у богослужбеном

обреду православне цркве.¹⁵ Мојсијеве старозаветне бескрвне жртве: хлеб (просфора – приношење), кољиво или кутја, вино, уље, тамјан, свеће – део су славског обреда коме је Српска црква током времена дала своје обележје и у славском култу (Грујић, 421, 422, 426).

Утицај Светосавске цркве од 1219. године, када је она постала независна од Цариградске патријаршије, још више се одражавао на пунију християнизацију Крсне славе. „Светосавско упућивање слављења *светог по кућама и породицама свечарским* највише је допринело да се православни Срби, у начину прослављања (...) светитеља, издвоје од осталих православних народа, развију један свој опште национални *домаћи култ* и створе *посебан ритуал* у том правцу; док су Грци, Руси, Бугари и Румуни (...) све мање и ређе прослављали поједине светитеље...” (Грујић, 430-431).

Без обзира што је Р. Грујић сматрао да у слави има и прехришћанских елемената, православна црква је одлучујуће утицала да се из јавне, црквене опште установе створи једна *'приватна, породична и наследна домаћа, специфично српска свечаност, изаткана од црквених, опште-православних и народних, опште-словенских и специјално српских, елемената'* (Грујић, 463).

Православно свештенство је временом све више дозвољавало да се готово сви црквени елементи славе (свећа, хлебови, жито, вино, уље и тамјан) буду пренесени из црквеног у домаћи култ славе. На тај начин је и парохијским свештеницима омогућено да лично учествују у славским гозбама у кућама домаћина који славе. Они за трпезом благосиљају жртвене приносе у част кућног патрона.

Други је *Димитрије Богдановић* (1930-1986), теолог, филолог, археограф и историчар српске књижевности средњег века. У својој студији Д. Богдановић негира претходне хипотезе о пореклу, а посебно оне у којима се култ Славе третира као култ мртвих. Напротив, он истиче да се обреди славе поглавито односе на живе укућане и њихову добробит. Он прихвата мишљење Р. Грујића да су сви обредни предмети о Слави уједно предмети који се користе и у православном богослужењу (хлеб, пшеница, вино, свећа, уље и тамјан). Српска православна црква, држећи се учења Св. Саве и његових следбеника од 13. до 18. века формирала је онакву Крсну славу какву данас познајемо. Такво размишљање водило је Богдановића ка закључку: „Творац славе је управо светосавска црква. *Слава је светосавски култ*. Отуда факт да само Срби, као етничка целина, која је од 13. века била непрекидно под одлучујућим духовним утицајем светосавске цркве, данас имају крсну славу. Слава је, дакле, један вид мисионарске делатности светосавске цркве, један облик њене борбе против паганизма, за потпуну евангелизацију средњовековне Србије. Она нипошто није християнизовани пагански култ (...) Пре се може рећи да је то *хришћански и православни супститут (замена) претходног християнизованог паганског култа (пра-славе)*, култа коме се траг губи у врло нејасном

периоду словенске колонизације Балканског полуострва и покрштавања досељених племена (Богдановић, 510–511).“

Наравно, да данашња слава није (нарочито не у целини) христијанизован пагански култ, али и из самог Богдановићевог закључка ипак се види да он узима у обзир да у славском култу има и прехришћанских елемена.

7. Закључак

Слава је била и остала народно-црквени празник Срба кроз векове. Као култ одређеног хришћанског свеца у породици (роду, племену) заштитника и даваоца, временом су се усталили многи заједнички структурни елементи славе. Ипак, у начину прослављања, обредним јелима и временском трајању славе постоје и неке локалне разлике условљене како народно-црквеном традицијом тако и ширим (државним) и друштвено-политичким околностима. Од 13. века слава је под снажним утицајем Српске православне цркве. Данашњи начин слављења славе је онакав како га је формирала Православна црква. Сви битни ритуални предмети славе (хлеб, жито, вино, свећа, уље, тамјан, икона свеца), које је прихватила црква, познати су од старозаветних времена (Мојсије). Неки писци о слави сматрали су да је она српско национално обележје, док је на нивоу етноекспликације то схватање опште.

Током векова постојала су разна ограничења, па и забране славе, посебно код Срба под млетачком и аустријском влашћу. Забране су образлагане (и/или мотивисане) како (тобоже) рационалним разлозима (прекомерна потрошња), тако и у циљу прихватања верске уније и превођења православних у католичанство.

Од раног средњег века па све до 19. столећа славе је било и код католика у неким деловима Босне, средње Далмације и Славоније. Била је и код Македонаца у прошлости, а постоји данас.

Данашњи начин прослављања крсног имена (славе) није код свих свечара уједначен: од строгог поштовања црквених правила до третирања славе као традицијског породичног празника са нагласком на гошћењу званица. Ипак, општа је појава да и они који формално не славе, или су чак атеисти, знају која им је слава.

Скраћенице

EJ – Enciklopedija Jugoslavije; ERHSJ – Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika; ES – Etnološke sveske; ЕСИ – Енциклопедија српске историографије; ГЕИ, САНУ – Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности; ГЕМ – Гласник Етнографског музеја; ГЗМ – Гласник Земаљског музеја; ГСГД – Гласни Српског географског друштва; ГСУД – Гласник Српског ученог друштва; МН-JSM – Monumenta historico-juridica Sla-

vorum meridionalium; МС – Матица српска; MSHSM – Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium; ОКИз – О крсној слави, зборник; РКСС – Рјечник из књижевних старина српских; С-ДМ – Српско-далматински магацина, Задар; СЕЗ – Српски етнографски зборник; СКА Пи – Српска краљевска академија, Посебна издања; ЗФФ – Зборник Филозофског факултета.

Библиографија

- Андрејић Љубомир, 1985, *Слава – библиографија*, ОКИз, Београд, 535–556.
- Бандић Душан, 1986, *Функционални приступ проучавању крсне славе*, ГЕИ САН 35, Београд, 9–19.
- Бановић Стјепан, 1985, *О поријеклу Славе – Крсног имена*, ОКИз, Београд, 261–386.
- Богдановић Димитрије, 1985, *Крсна слава као светосавски култ*. ОКИз. Београд. 486–511.
- Bogišić Valtazar, 1866, *O važnosti prikupljanja narodnijeh pravnih običaja kod Slavena*, Književnik 3, Zagreb, 1–47, 161–241, 408–476, 600–613.
- Будимир Милан, 1985, *Владислав Скарић, Постанак крсног имена*, ОКИз, Београд, 331–336
- Vaniček Franjo, 1875, *Specialgeschichte der Militergränze*, II, Wien, 545–546, 569.
- Васић Милоје, 1901/1985, *Слава – Крсно име*, Београд, 209–260.
- Влаховић Петар, 1985, *Прилог проучавању крсне славе*, ОКИз, Београд, 136–147.
- Грбић Манојло, 1891, *Карловачко владичанство. Прилог к историји Српске православне цркве*. Друга књига, Карловац, 177–179.
- Грујић Радослав, 1985, *Црквени елементи Крсне славе*, ОКИз, Београд, 407–485.
- Даничић Ђуро, 1863, *Кољиво*, РКСС 1–3, Београд
- Епископ Николај, 1995, *Српске славе*, Библиотека Глас цркве, Пос. изд. 46, Ваљево.
- Зечевић Слободан, 1985, *‘Празник’ (Слава) у североисточној Србији*, Београд, 122–135.
- Јавор Ј., 1866, *Изяснение крсног имена*, С-ДМ, XXII, Задар.
- Jagić Vatroslav, 1874 *Sitna građa za crkveno pravo*, Starine JAZU, VI, Zagreb, 112–151.
- Jelenić dr fra Julijan, 1915, *Kultura i bosanski franjevci*, II svezak, fototip izdanje iz 1915, Sarajevo.

- Јовановић Бојан, *Крсна салава*, ПЖСДВ, Слио Београд 2006.
- Јовић Спиридон, 1962/2004, *Етнографска слика Славонске војне границе*, Чигоја, Београд.
- Johannes Scilitzae, 1983, *Synopsis Historiarum*, Editio Princeps. Recensuit Johannes Thum.
- Apud Walter de Gruyter et Socius et Novi Eboraci, MCMLXXIII, 361.
- Калезић Димитрије, К., 2000, *Крсне славе у Срба*, Београд.
- Карацић Вук, 1852, *Српски рјечник*, Београд; 1867, код: *свети, слава, служба*; Исти,
- Живот и обичаји народа сербског*, Беч, 217.
- Klaić Vjekoslav, 1922, *Novija istraživanja o krsnom imenu*, Prešt. iz „Hrvata“, Zagreb, 8, 9.
- Ковачевић Иван, 1985, *О проучавању крсног имена*, Поговор, ОКИЗ, Београд, 523-533.
- Костић Мита, 1922, *Гроф Колер као културно-просветни реформатор код Срба у Угарској у XVIII веку*, СКА, Посебна издања, књига LXXXVIII, Београд.
- Лилек Емилијан, 1899, *Етнолошки набирци по Босни и Херцеговини*, ГЗМ 11, Сарајево, 700.
- Ljubić Šime, 1868, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, МН-JSM, I, Zagreb, 190.
- Miletić fra Augustin, 1828, *Naredbe i uprave biskupa namistnika apostolski proshasti i sadascgnega ...*, Rim, 25–26.
- Милећевић Милан, Ђ., 1985, *Кућанска слава*, ОКИЗ, Београд, 75–121.
- Митровић Александар, 1985, *Крсно име није ни патаренског, ни српског, ни православног постанка*, ОКИЗ, Београд, 277–286.
- Niderle Lubor, 1902/1919, *Staroslovanské starožitnosti, Oddil kulturni I*, dil 216-218, Praha, 46–47, 50–52.
- Nodilo Speratus, 1883, *Annales Ragusini item Nikolai de Ragnina*, MSHSM, XXIV, Zagreb, 8.
- О крсном имену, 1985, *О крсном имену*, зборник. Уредник Светлана Велмар-Јанковић. Радове одабрао и Поговор написао Иван Ковачевић. Београд.
- Pavković Nikola, F., 1982, *Etnološka koncepcija nasleđivanja*, ES IV, Beograd, 25–39.
- Павковић Никола, Ф., 1992, *Етнографски записи Јеврема Грујућа*, Београд, 1–169.

Исти 2009, *Банатско село, друштвене и културне промене*, ММ, Нови Сад, 5–630.

Петровић Ђурђица, 1985, *Одредбе дубровачке владе о 'празницима светих' из 1498 године*, ОКИЗ, Београд, 193–206.

Rački Franjo, 1877, *Documenta historiae croaticae*, MSHSM, VII, Zagrabiae, 145.

Скарић Владислав, 1985, *Постанак крснога имена*, ОКИЗ, Београд, 287–341.

Skok Petar, 1972, s. v. *Koljivo*, ERHSJ, I–III, Zagreb.

Тројановић Сима, 1911, *Главни српски жртвени обичаји*, СЕЗ, XVII, Београд, 5, 9, 15, 80, 292–308.

Трухелка Ћиро, 1930/1985, *Ларизам и крсна слава*, ОКИЗ, Београд, 342–406..

Ђоровић Владимир, 1911, *Забране пировања о крсном имену и другим светковинама у Боки Которској 1772. године*. Гласник Земаљског музеја XXIII, Сарајево 1911, 351–354;

Ферлуга Јадран, 1966/2007, *Византијски извори за историју народа Југославије*, 3, фототипско издање, уред. Љ. Максимовић.

Филиповић Миленко, С. 1985, *Слава, служба или крсно име у писаним изворима до краја 18. века*, ОКИЗ, Београд, 151–192.

Fortis Alberto, 1974, *Viaggio in Dalmazia* 1–2, Venezia 1774, reprint München Verl. Oto Sagner – Veselin Masleša, Sarajevo, 75.

Цвијић Јован, 1913, *Распоред балканских народа*, Гласник Српског географског друштва, Београд, 250–251.

Crnjanski Miloš, 1934, *Sveti Sava*. Biblioteka luča, Beograd.

Šurmin Đuro, 1898, *Hrvatski spomenici*, I, MH-JSM VI, Zagreb, 76–77.

Nikola F. Pavković

The Slava or Patron Saint's Day among the Serbs

The Slava has been a folk-religious holiday among the Serbs for centuries. As the cult of a specific Christian saint within the family (genus, tribe), a protector and giver, over time many common structural elements of the ritual emerged. However, the ways of celebrating, ritual meals and duration of the Slava have certain local variances which are caused by folk-religious traditions as well as the wider (state) and so-

cio-political context. From the 13th century onward the Slava has been under a strong influence from the Serbian Orthodox Church. The contemporary way of celebrating the Slava has been formed by the Church. Some authors have considered the Slava a marker of Serbian national identity. The Slava is a social and spiritual good passed down from father to son. In matrilocal marriage, the son in law accepts the Slava from his father in law, and keeps his own as secondary. Over the centuries there were many limitations and even bans on the practice of the Slava, most notably imposed on the Serbs by the Venetian republic and the Austro-Hungarian Empire – all with the aim of imposing a union of the faith with the Vatican and turning the Orthodox faithful over to Catholicism.

Key words:

Slava, Serbs,
Christianity,
Orthodox Church,
national identity